Reactie op de adviezen van de Kiesraad
en op de onderhandse opmerkingen van de Kiesraad

REACTIE OP ADVIEZEN KIESRAAD

Effecten gecombineerde verkiezingen

Advies/standpunt Kiesraad: De Kiesraad wijst erop dat de combinatie van de provinciale staten- en de waterschapsverkiezingen, die principieel van karakter verschillen, vragen oproept. Zo is niet bekend in welke mate de organisatie van de gecombineerde verkiezingen voor een algemeen en een functioneel bestuur zal leiden tot 'nationalisering' van de verkiezing voor het functioneel bestuur. Het zou interessant zijn de recente gecombineerde verkiezingen op dit aspect nader te onderzoeken, aldus de Kiesraad.
Reactie: Weliswaar was er in de media in aanloop naar de verkiezingen van 18 maart jl. vooral aandacht voor de provinciale statenverkiezingen (en aan de gevolgen daarvan voor de samenstelling van de Eerste Kamer), maar daar waar er aandacht was voor de waterschapsverkiezingen, is mijn beeld dat over het algemeen juist de nadruk lag op het eigenstandige karakter van deze verkiezingen en op het specifieke takenpakket van waterschappen. Ik heb geen aanwijzingen dat beide verkiezingen door kiezers niet goed van elkaar waren te onderscheiden. Zoals ook is opgemerkt bij de totstandkoming van de Wet aanpassing waterschapsverkiezingen (Stb. 2014, 63)[1], is te verwachten dat de landelijke dimensie bij de statenverkiezingen, vanwege de koppeling met de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer, het onderscheidene karakter van de waterschapsverkiezingen juist versterkt. Juist doordat kiezers bij de statenverkiezing tevens een meer landelijk signaal kunnen afgeven, hoeven zij de waterschapsverkiezing daar niet voor aan te grijpen. Ik wijs in dit verband op de omstandigheid dat ook specifieke waterschapspartijen op 18 maart jl. veel stemmen hebben kregen. Nader onderzoek naar eventuele 'nationalisering' van de waterschapsverkiezingen acht ik op dit moment niet nodig.

Ongeldige en blanco stemmen waterschapsverkiezingen

Advies/standpunt Kiesraad: De Kiesraad vraagt er aandacht voor dat het aantal ongeldige en blanco stemmen bij de waterschapsverkiezingen hoger is dan bij alle andere verkiezingen onder het regime van de Kieswet en vraagt mij deze hoge percentages te betrekken bij mijn evaluatie van de verkiezingen. In 2015 was bij de waterschapsverkiezingen 3,4% van de stemmen ongeldig of blanco, tegen 0,6% bij de provinciale statenverkiezingen. Overigens waren deze percentages bij de vorige waterschapsverkiezingen (in 2008) nog hoger: toen was 9,7% van de uitgebrachte stemmen ongeldig.
Reactie: Ik constateer met de Kiesraad dat er meer kiezers voor de waterschapsverkiezingen een blanco of ongeldige stem hebben uitgebracht dan voor andere verkiezingen gangbaar is. Niet is onderzocht waarom kiezers meer blanco en ongeldig hebben gestemd. Mogelijk acht een bepaalde groep kiezers het uitbrengen van een geldige, niet-blanco stem voor de waterschapsverkiezingen niet belangrijk.

Bezuinigingen bij gemeenten

Advies/standpunt Kiesraad: De Kiesraad wijst erop dat enkele gemeenten uit bezuinigingsoogpunt het aantal stembureaus hadden verminderd, wat tot extra werklast heeft geleid voor de stembureauleden in de overblijvende stemlokalen. Voorts merkt de Kiesraad op dat sommige gemeenten de kandidatenlijsten niet afzonderlijk lieten bezorgen op het adres van de kiezers, maar deze publiceerden op een gemeentelijke website of in een lokale (verkiezings)krant. De Kiesraad adviseert om bij komende verkiezingen gemeenten op hun wettelijke plicht ter zake te wijzen.
Reactie: Uit de enquête die in het kader van de evaluatie is afgenomen bij gemeenten (zie bijlage 1) blijkt dat 19% van de gemeenten minder stemlokalen heeft aangewezen dan bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2014. 5% van de gemeenten heeft juist meer lokalen aangewezen. Gemeenten die minder stemlokalen hadden ingesteld, gaven daarvoor onder meer als

[1] Kamerstukken II, 2013-2014, 33 719, nr. 7, p. 3.

reden op dat er minder locaties beschikbaar waren, dat er werd bezuinigd en dat er een lagere opkomst werd verwacht. Ik wijs erop dat gemeenten zelf verantwoordelijk zijn voor het aanwijzen van stemlokalen. De Kieswet en de daaraan ten grondslag liggende regelgeving kennen geen voorschriften omtrent aantallen stemlokalen. Ik heb geen aanwijzingen dat er op 18 maart jongstleden problemen zijn opgetreden als gevolg van vermindering van het aantal stemlokalen in sommige gemeenten.
Inzake de bezorging van de kandidatenlijsten merk ik op dat het Kiesbesluit ertoe verplicht dat de lijsten "aan het adres van de kiezers" worden bezorgd (artikel J 1, eerste lid). Ik keur dan ook af de praktijk dat bedoelde informatie in plaats daarvan slechts wordt gepubliceerd in een huis-aan-huisblad. Op die manier blijven groepen kiezers (zoals zij die er, bijvoorbeeld door middel van een sticker op hun brievenbus, blijk van hebben gegeven geen prijs te stellen op ongeadresseerde post) verstoken van deze informatie. Ik zal gemeenten bij de komende verkiezingen wijzen op hun in het Kiesbesluit neergelegde plicht om bedoelde informatie "aan het adres van de kiezer" te bezorgen.

Bezorging kandidatenlijst
Advies/standpunt Kiesraad: De Kiesraad wijst ook op de termijn voor bezorging van de kandidatenlijsten en de informatie over de adressen en openingstijden van de stemlokalen. Het Kiesbesluit schrijft voor dat deze informatie uiterlijk op de vierde dag voor de stemming moet zijn bezorgd aan het adres van de kiezers. De Kiesraad vindt deze termijn te kort, en wijst er daarbij op dat de bezorging in de praktijk nogal eens pas op zaterdag – met inachtneming van artikel Z 12 van de Kieswet – of zelfs op dinsdag plaatsvindt (omdat er op maandag geen post wordt bezorgd). De raad adviseert te onderzoeken of het mogelijk is om die gelijk te trekken met de termijn voor de verzending van de stempassen, zodat de kiezer alle stembescheiden uiterlijk veertien dagen voor de dag van de stemming ontvangt.
Reactie: Uit de enquête die in het kader van de evaluatie onder gemeenten is afgenomen, blijkt (zie bijlage 1) dat bijna alle gemeenten (99%) de kandidatenlijsten en adressen en openingstijden van de stemlokalen tijdig hebben bezorgd. Slechts twee gemeenten is dat niet gelukt. Zij geven als reden op dat het postbedrijf fouten heeft gemaakt. Ik concludeer dat de voorgeschreven termijn bij de afgelopen verkiezing nauwelijks problemen heeft opgeleverd. Het Kiesbesluit schrijft bezorging voor "uiterlijk" op de vierde dag voor de stemming (artikel J 1, eerste lid). Is bezorging op de vierde dag voor de stemming niet mogelijk, dan zal er eerder moeten worden bezorgd. Ik zie dan ook geen aanleiding het Kiesbesluit op dit punt te wijzigen.

Kiesgerechtigdheid voor waterschappen
Advies/standpunt Kiesraad: De Kiesraad wijst erop dat er hier en daar problemen waren bij de exacte afbakening van grenzen tussen waterschappen. De door de Unie van Waterschappen beschikbaar gestelde "contourenkaart", waarmee waterschappen de gemeenten konden informeren over hun territoriale grenzen, voldeed niet op alle punten. Zo bleek in een gemeente de grens tussen Hoogheemraadschap Rijnland en Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden niet geheel juist te zijn bepaald, waardoor 140 kiesgerechtigden een stempas ontvingen voor het verkeerde waterschap. Volgens de Kiesraad zou dit kunnen worden verholpen door het opnemen in de Basisregistratie Personen van gegevens omtrent het waterschap waartoe een inwoner van een gemeente behoort.
Reactie: Ik zie geen aanleiding om de procedure voor het bepalen van de kiesgerechtigdheid voor toekomstige waterschapsverkiezingen te wijzigen. Uit de enquête die in het kader van de evaluatie onder gemeenten is afgenomen, blijkt dat 28% van de gemeenten melden dan het bepalen van de kiesgerechtigdheid meer voeten in aarde had dan vooraf gedacht. Die omstandigheid is naar mijn oordeel echter geen reden om de procedure te wijzigen. Uit het feit dat alleen bij bovengenoemd waterschap een fout is gemaakt, concludeer ik dat de voor deze waterschapsverkiezingen gekozen methode over het algemeen goed heeft gefunctioneerd.

Gegevens op de stempas
Advies/standpunt Kiesraad: De Kiesraad merkt op dat op de stempas voor provinciale statenverkiezingen staat vermeld dat kiezers een paspoort, identiteitskaart of rijbewijs uit

Nederland nodig hebben om te mogen stemmen. Nederlandse kiezers met een dubbele nationaliteit kunnen zich echter ook met een Europees paspoort legitimeren. De onvolledige tekst op de stempas leidde er volgens de Kiesraad bij de recente verkiezingen toe dat een enkele kiezer, die naast de Nederlandse nationaliteit ook de nationaliteit bezit van een ander EU-land, en zich met een rijbewijs van dat andere land wilde legitimeren, toch niet tot de stemming werd toegelaten. De Kiesraad raadt aan de tekst op de stempas te verduidelijken.
Reactie: De hoeveelheid informatie op de stempas wordt bewust beperkt gehouden. Niet alleen omdat daarmee het risico wordt verkleind dat kiezers de tekst op de stempas niet of niet goed begrijpen en/of door de vele tekst mogelijk essentiële informatie missen, maar ook omdat de beschikbare ruimte op de stempas beperkt is. Stembureauleden worden geacht de regels te kennen, en niet op de (niet-uitputtende) informatie op de stempas af te gaan. Ik wijs er in dit verband op dat de juiste informatie wél was opgenomen in de door mijn ministerie ter beschikking gestelde stembureau-instructie, alsmede in een tweetal brochures die op de verkiezingsdag zijn verspreid over alle stemlokalen in Nederland (waaronder de *Brochure geldige identiteitsbewijzen*).

Afschermen gegevens op kopie identiteitsbewijs
Advies/standpunt Kiesraad: De Kiesraad adviseert bij toekomstige verkiezingen meer duidelijkheid te geven over welke gegevens op (de kopie van) het identiteitsbewijs mogen worden afgeschermd.
Reactie: Ik neem dit advies van de Kiesraad over. Een BSN-nummer of documentnummer kan desgewenst worden afgeschermd. Een foto is in sommige gevallen wel nodig voor de identificatie. Ingeval van een volmachtverlening dient de handtekening zichtbaar te blijven. Anders kan het stembureau immers niet beoordelen of de volmacht ook daadwerkelijk door de volmachtgever aan de volmachtnemer verleend is. Wordt de handtekening van de volmachtverlener op de kopie van het identiteitsbewijs toch afgeschermd, dan kan de volmachtstem niet worden uitgebracht. In de voorlichting zal hieraan bij een volgende verkiezing aandacht worden geschonken.

Telinstructie
Advies/standpunt Kiesraad: De Kiesraad vraagt er aandacht voor dat de stemopneming in veel gevallen niet conform de instructie van mijn ministerie wordt verricht. Hij onderstreept het belang van het volgen van de telinstructie ten behoeve van een goede, zuivere vaststelling van de verkiezingsuitslag.
Reactie: Uit de enquête onder gemeenten (bijlage 1) blijkt opnieuw dat een deel van de gemeenten (29%) de in opdracht van mijn ministerie ontwikkelde telmethode niet aanbevelen bij hun stembureauleden. Het verplicht stellen van de telmethode acht ik niet zinvol, aangezien er geen mogelijkheid is dit op de dag van de verkiezingen te handhaven. Tevens zou dit mogelijk de vraag oproepen of de stemopneming door het stembureau wel geldig is als de verplicht voorgeschreven methode niet is gevolgd. Dat zou ongewenst zijn, omdat er mogelijk ook vragen rijzen over de geldigheid van de stemming. Ik blijf uiteraard met de gemeenten in gesprek over de telmethode en zal ook bij komende verkiezingen blijven investeren in het geven van goede instructies daaromtrent. Ik ben van plan om daarvoor bij komende verkiezingen de observatie van de stemopneming zo vorm te geven dat voor gemeenten en de leden van de stembureaus duidelijk wordt wat de voor- en nadelen zijn van het wel of niet volgen van de aanbevolen telmethode. Ik zal hierover met de gemeenten in gesprek blijven.
Overigens blijkt uit een analyse van de processen-verbaal van de centraal stembureaus dat het bij de waterschapsverkiezingen ten opzichte van de provinciale statenverkiezingen in totaal bijna twee keer zo vaak is voorgekomen dat er stembiljetten meer of minder zijn geteld dan er kiezers zijn toegelaten tot de stemming, terwijl het aantal kiesgerechtigden en het aantal uitgebrachte stemmen bij benadering ongeveer gelijk is. Een duidelijke oorzaak voor de verschillen is op basis van de beschikbare gegevens echter niet te geven.

REACTIE OP ONDERHANDSE OPMERKINGEN KIESRAAD

Advies/standpunt Kiesraad: De Kiesraad beveelt aan om artikel VI, onderdeel D, van de Reparatiewet BZK (Stb. 2014, 458) ook toe te passen op artikel I 14, tweede lid, van de Kieswet.
Reactie: Ik neem dit advies over en zal een dienovereenkomstige bepaling onderdeel maken van een volgend wetsvoorstel tot wijziging van de Kieswet.

Advies/standpunt Kiesraad: De Kiesraad stelt voor artikel K 6, derde lid, van de Kieswet te schrappen.
Reactie: Ik neem dit advies over en zal een dienovereenkomstige bepaling onderdeel maken van een volgend wetsvoorstel tot wijziging van de Kieswet.

Advies/standpunt Kiesraad: De Kiesraad stelt voor toepassing van artikel J 25, vijfde lid, van de Kieswet te schrappen uit artikel K 11, tweede lid.
Reactie: Ik neem dit advies over en zal een dienovereenkomstige bepaling onderdeel maken van een volgend wetsvoorstel tot wijziging van de Kieswet.

Advies/standpunt Kiesraad: De Kiesraad stelt voor om in het derde lid, onder b, van de artikelen G 1, G 2, G 2a en G 3, van de Kieswet duidelijk te maken dat niet een bewijs van inschrijving in het handelsregister, maar een gewaarmerkt, recent uittreksel uit het handelsregister moet worden overgelegd bij de registratie van een aanduiding.
Reactie: Ik zal een verduidelijking op dit punt onderdeel maken van een volgend wetsvoorstel tot wijziging van de Kieswet.

Advies/standpunt Kiesraad: De Kiesraad adviseert om in de artikelen H 13, H 13a en H 14 van de Kieswet duidelijker tot uitdrukking te laten komen dat een groepering die minder stemmen haalt dan 75% van de kiesdeler maar toch een zetel krijgt toegewezen, recht heeft op restitutie van de waarborgsom.
Reactie: Ik neem dit advies over en zal een dienovereenkomstige bepaling onderdeel maken van een volgend wetsvoorstel tot wijziging van de Kieswet.

De overige (redactionele) adviezen van de Kiesraad worden overgenomen.